

УДК 323.2(477):316.422

Фоломєєв М.А.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Обґрунтовується використання соціологічних та економічних концепцій інновації в площині політичної науки. Увага акцентується на процесуальній природі інновації в політиці, її визначенні, зокрема, як внутрішнього дієвого механізму розвитку системи. Описуються агенти інновації, процедура її здійснення та етапи інноваційного процесу з системної та суб'єктивної точки зору, а також можливі реакції на запровадження інновацій.

Ключові слова: інновація, інноваційний процес, нововведення.

Фаломеев М.А.

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Обосновывается использование социологических и экономических концепций инновации в плоскости политической науки. Внимание акцентируется на процессуальной природе инновации в политике, ее определении, в том числе как внутреннего действенного механизма развития системы. Описываются агенты инновации, процедура ее осуществления и этапы инновационного процесса с системной и субъективной точки зрения, а также возможные реакции на внедрение инноваций.

Ключевые слова: инновация, инновационный процесс, нововведение.

Folomeev M.

CONCEPTUALIZATION OF POLITICAL INNOVATIONS IN CONTEMPORARE UKRAINIAN POLITICAL PROCESS

The use of sociological and economic conceptions of innovation in the plane of political science is grounded. Attention is accented on judicial nature of innovation in a policy, its determination, including as internal effective mechanism of development of the system. The agents of innovation, procedure of its realization and stages of innovative process from the system and subjective point of view, and also possible reactions on introduction of innovation are described.

Key words: innovation, innovative process.

Україна, починаючи з кінця 1980-х років, після тривалої епохи „застою”, опинилася у вирі бурхливих різнопланових (світоглядних, економічних, соціокультурних, політичних та ін.) перетворень. Падіння „залізної завіси”, виникнення та розбудова незалежної держави, демократизація, транзит до ринкової економіки стали тими модернізаційними процесами, що інтегрують українське суспільство в контекст сучасності, в якому живе світ: за визначенням соціологів, таких як Е. Гідденс, П. Штомпка та ін., сучасність – це епоха зі своїм якісним змістом, який складається, серед іншого, зі швидких змін в соціальних формах та практиках, а не стабільністю традиційних суспільств, з глобальності простору, в якому відбуваються зміни, з появи нових унікальних інститутів, які посилюють індивідуалізм, диференціацію, раціональність, економізм та експансію [1, с.105-106; 2, с. 257]. Характерними рисами сучасного світу, за визнанням багатьох вчених, є інновації, зокрема, інноваційні процеси [3, с.5], які забезпечують суспільний розвиток, підтримуючи перманентний процес (пост)модернізації „центру” чи „наздоганяючої” модернізації „напів/периферії”. В такому випадку, інновація

стає одним з ключових механізмів модернізації, особливо стосовно посткомуністичних суспільств. Не дивно, що проблема системного та сталого інноваційного розвитку як бажаної, але поки що недосяжної перспективи України широко обговорюється в українському експертному, суспільному та політичному дискурсі. Зокрема, в 2002 році Верховна Рада України прийняла Закон України „Про інноваційну діяльність”, де формулюється розуміння інновації та пов’язаних з нею проблем, позначається бажана державна політика стосовно ініціювання та підтримки інноваційних процесів, у статті 6 цього закону формулюються основні принципи державної інноваційної політики, такі як „орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України, визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку, формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності, створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу, забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності, ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері, здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури, підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності” [4]. Фактично, на цей час закон залишається декларативним, але факт показовий: інновація в українських реаліях потрапила до предметної сфери політики, хоча й досі залишається в першу чергу технологічним, економічним і соціологічним концептом. І це зокрема тому, що проблемою інновацій в різні роки ХХ століття займалися ціла низка переважно соціологів та економістів, такі як Г. Тард, Й. Шумпетер, П.Ф. Дракер, К. Левін, Е.М. Роджерс, Дж. Залтмен, Х.Г. Барнетт, Р. Данкен, Д. Сахал, Дж. А. Аллен, Г. Меньш, П. Хебіг, П. Штомпка, Е. Гідденс та ін. [2, с. 257-259; 3, с. 22-36; 5, с. 118-120], в пострадянській науці - Ю. Карпова, О. Мешков, О. Баранов, І. Єременко, М. Іванов, В. Россоха, В. Тарасов, Х. Хачатурян, Е. Забарна, І.Лукінов, В. Мельник та ін. [3, с. 22-24; 5 – 13]. При цьому, концепт політичної (ін)новації чи інновації в політичній сфері знаходиться на периферії, в полі зору суміжних наук, таких, як економіка та соціологія, де він отримав фундаментальне висвітлення, ставши предметним полем дослідження спеціальних та економічних дисциплін, зокрема соціології інноватики, соціології організації, інноваційного менеджменту, проблем інтелектуальної власності.

Саме тому, *метою* нашого дослідження є аналіз концепту політичної інновації в контексті розгляду основних інтерпретацій поняття інновації, запропонованих в економіці та соціології, де цей термін став інструментом вивчення актуальних економічних та суспільних процесів.

Отже, термін „інновація” походить від латинського *inovatio* (*in* – в, *novus* - новий) та в буквальному перекладі має значення „оновлення, зміна, нововведення”. При цьому, етимологія цього слова має суттєві нюанси з розумінням його як концепту в сучасній економіці та соціології [14].

У розмовний простір це слово увійшло у Франції, починаючи з XIII століття, з XVI ст. зустрічається в осмисленому вигляді в англійській мові, але до початку ХХ століття воно залишалося в лінгвістиці, процесуальному праві, ботаніці, етнографії як вузькоспеціальний термін. Так, зокрема, в англійській граматиці 1824 року цей термін використовувався для позначення нововведень в граматичних формах, в англійському словнику юридичних термінів 1861 року інновація позначається як технічний термін, який стосується акту заміни зі згоди кредитора одного зобов’язання на інше, в ботаніці в 1863 році зустрічається як термін, що стосується процесу зростання, в етнографії наприкінці XIX століття використовується для позначення розробленого чи запозиченого елементу культури, що якісно відрізняється від існуючих [3, с. 15 – 21]. Але більш ґрунтовного

вивчення термін інновація отримав в ХХ столітті в економічній науці та соціології, про що мова буде йти нижче.

Взагалі ж, в соціології та економіці, виходячи з узагальнення термінології в словниках та енциклопедичних виданнях, в мовах романо-германської групи, в концепті інновація поєднується як процес, так і результат, тоді як дослідники з пострадянського простору пропонують, після тривалого вивчення, термін інновація поділити на власне інновацію та інноваційний процес, що нерозривно пов'язаний з інновацією, бо без процесу втілення продуктивна ідея так і залишиться ідеєю, комплексом чи констеляцією ідей, винаходом чи проектом удосконалення без реального застосування. Тоді, інновація – це результат втілення нововведення, яке знайшли широке застосування та вплинуло на зміну систему, якої стосувалося; інноваційний процес – це послідовність етапів впровадження інновації в конкретний корисний результат. Так, в системі українського законодавства присутнє трактування терміну інновація, яка розуміється як „новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери”, але при цьому інноваційна діяльність розуміється як більш вузький термін – „діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг” [4]. Ця розбіжність – використання інновації при визначенні її самої в широкому контексті, а при визначенні її в аспекті діяльності в вузькому, лише стосовно науки та технологій – демонструє проблему в концептуальному розумінні терміну інновація, зокрема в пострадянському науковому дискурсі, що й отримало відбиток в законодавчому регулюванні цієї проблеми. Крім того, в вітчизняній науці тривалий час пріоритетним в розумінні соціокультурної динаміки був термін традиція, де інновація була лише однією з сторін механізму функціонування саме традиції, що діалектично протистояла її стабілізуючій складовій [15, с. 112]. І саме тому в умовах трансформацій та суспільства перехідного типу в вітчизняних соціально-гуманітарних науках в пріоритеті опинилася проблема традиції в умовах трансформації, а не необхідність пріоритетного розуміння інновації, зокрема в системі відносин традиція – інновація як процесуальних механізмів соціокультурної динаміки, такої, як пострадянські трансформації. Так, з приводу політичної традиції за останні десять років було захищено при наймі три дисертації з політичних наук. Крім того, в докторській дисертації та монографії І.О. Поліщука з проблем електоральних процесів в сучасній Україні важливе значення відводиться дослідженню демократичних традицій українського суспільства в історичній ретроспективі для розуміння ментальних підвалин української електоральної культури, яка, серед інших, визначає сутність українських політичних процесів та з огляду на можливість їх відновлення як важливого елементу демократичної політичної культури [16 - 19]. При цьому, тема політичної інновації чи інновації в політиці чи проблема взаємодії традиції і інновації в суспільствах перехідного типу все ж таки залишаються поза центру уваги.

Треба підкреслити, що інновація як ключова наукова категорія – це феномен ХХ століття. Це пов'язано з формуванням особливого розуміння сучасності як епохи з новим якісним змістом, з акцентом на зміни, а не стабільність та традиції. Найбільший вклад в становлення перших наукових уявлень про інновацію пов'язані з Габрієлем Тардом та Йозефом Алоїзом Шумпетером.

Так, французький соціолог Г. Тард в своїх роботах „Соціальна логіка” (1901) та „Соціальні закони. Особиста творчість серед законів природи ті суспільства” (1906) розглядає відношення суспільства до нововведень як індикатор соціального прогресу. Також він акцентує увагу на тому, що кожний винахід імпліцитно має на увазі інші, які будуть вже похідними від першого. При цьому, він вводить класифікацію винаходів на

нові (удосконалення, власне винахід) та новітні (безпосередньо нове, нововведення). Г. Тард пропонує опис етапів інноваційного процесу:

1) Поява нових ідей, що розпорошені в „соціальному розумі” і які формують протиріччя.

2) Звернення уваги на протиріччя, що певним чином перешкоджають розвитку. Очевидність користі нової ідеї.

3) Збільшення ступеня прийняття суспільством нової ідеї.

Г. Тард звернув увагу на проблему використання ідей, тобто переведення їх в статус інновацій. Він позначив, що нововведення може втілюватися не лише через пристосування та наслідування, а й через конфлікти. Боротьба між нововведеннями та традиціями, як правило, проходить важко та може мати різні наслідки:

1) насильницьке чи мирне знищення іншого;

2) компроміс (наприклад, збереження старої форми за умов знищення сутності);

3) старі форми, уникаючи знищення, підкорюються;

4) „інше нововведення, застосовуючи для своєї мети обидві конфліктні сторони, припиняє їх боротьбу” [Цит. за: 3, с. 27] .

Приблизно в цей же час інновацію як ключовий економічний концепт, основу своєї теорії ввів австрійсько-американський вчений, економіст та соціолог Й. А. Шумпетер, який на початку ХХ століття створив „інноваційну теорію підприємництва” (робота „Теорія економічного розвитку”, 1912 рік), а на її основі в 30-ті роки розвивав теорію М.Д. Кондратьєва про „великі цикли кон’юнктури”, акцентувавши в циклічному розвитку економіки на інноваційному змісті. Виділивши і встановивши зв’язок між трьома типами циклів (тривалих, класичних і коротких), Й. А. Шумпетер виводить існування економічних циклів з впровадження великих нововведень, які і є базовими інноваціями. Кожна така інновація викликає хвилю наслідувань, що розходяться на всі боки; безліч таких хвиль розходить одночасно, вони накладаються один на одного і такий рух (при підсумовуванні всіх хвиль) не може бути плавним і рівномірним. Це породжує періоди загального підйому, які можуть змінюватися періодами загального спаду. За думкою Й.А. Шумпетера „кондратьєвські довгі хвилі” починаються з попередньої кризової хвилі, коли закладається кластер базових інновацій (робота „Економічні цикли”, 1939 рік), який стимулює розвиток. Для Й.А.Шумпетера, розвиток – це процес переривчатих змін і нерівноваженостей, викликаних інноваціями, під розвитком він розуміє тільки ті зміни, які не впливають ззовні, а походять від власної ініціативи, тобто з середини. Потім потенціал інновацій вичерпується, вони стають звичайною економічною практикою, після чого починається стагнація, яка надає можливість до запровадження нових ідей, які провокують початок нового циклу розвитку.

По Й.А. Шумпетеру, інновація – це „встановлення нової виробничої функції, її нової комбінації” [Цит. за: 20], яка дозволяє опинитися на гребні хвилі, заробляти ренту доти, поки інновація не перетвориться на усталену практику в економічному житті. Він виокремлює п’ять різновидів інновацій, зокрема:

1) нове, невідоме в сфері споживання, благо чи його нова якість;

2) новий, більш ефективний метод виробництва вже відомої споживачеві продукції;

3) нові засоби збуту продукції;

4) нові джерела сировини чи виробництва напівфабрикатів;

5) реорганізація виробництва, що призводить до підриву монополії, яка існує.

Агентами інноваційної ініціативи стають „підприємці”, що на підставі осмисленого рішення, в жорсткій конкуренції, ризикуючи в інвестуванні, завдяки інноваціям, які вони генерують та запроваджують, отримують „ефективну монополію”, що дозволяє їм отримати прибутки та переваги, завдяки ним диктувати правила гри. Саме тому, підприємець стає головним суб’єктом економічного розвитку, а інновація – його механізмом.

В подальшому, вивчення феномену інновації в західній науці пов'язано з іменами П.Ф. Дракера, К. Левіна, Е.М. Роджерса, Дж. Залтмена, Х.Г. Барнетта, Р. Данкена та ін., що діяли, зокрема, в контексті соціології організації та економіки підприємства. Багато уваги цій проблемі приділяє Е. Гідденс та П. Штомпка стосовно проблем модернізації та соціальної зміни.

Так, зокрема, інновації вважають концептуалізацією та запровадженням нових ідей, направлених на вирішення практичних проблем з подальшою їх інтеграцією в соціальну систему шляхом розповсюдження по каналах комунікації до членів соціальної системи, коли інновація перетворюється в інтегровану частину нормативних зразків цієї системи, тобто, фактично, традицією. Взагалі ж то, інновація має процесуальну природу, тому, скоріше, під інновацією мають на увазі інноваційний процес. Цей процес моделюється у вигляді послідовності явищ, що формують життєвий цикл інновації. В якості базової можна вважати модель інновацій Мілоу, що складається з декілька етапів:

- 1) концептуалізація нововведення;
- 2) попередня згода з інновацією;
- 3) залучення ресурсів;
- 4) реалізація інноваційної концепції;
- 5) інституціоналізація наслідків.

Фактично, модель складається з двох складових: по-перше, ініціювання та, по-друге, впровадження інновації. Етап ініціювання складається з трьох фаз: по-перше, зацікавленість в додаткових знаннях; по-друге, формування інноваційних установок; по-третє, прийняття рішення. Етап впровадження інновації складається з двох фаз: по-перше, первинного запровадження (пов'язано з випробуванням нововведення на локальному рівні) та, по-друге, реалізації інновації (фаза має циклічний характер, пов'язаний з виникненням нових умов в процесах сприйняття індивідами та різнопланових проблем в управлінні змінами, після яких зворотній зв'язок корелює хід подальших дій). Вивчаючи фазу формування установок та рішень, дослідники пропонують будь-яку систему сприймати з точки зору комплексу особливих фільтрів: індивід здатен отримувати, піддавати цензурі, спотворювати інформацію. Крім того, існує феномен інноваційного дисонансу, під яким розуміється зіткнення установок індивіда з нормами поведінки, що диктує суспільство. мають значення лише як створення умов для впровадження принципів. Отже, якщо мова стосується розуміння інноваційного процесу крізь призму індивіда, він з точки зору структурування виглядає так:

1. Розробка нововведення.

2. Прийняття рішення: визначення альтернатив, прогнозування наслідків кожної альтернативи, уточнення критеріїв відбору кожної з альтернатив, вибір альтернативи, яка в більшій мірі задовольняє мінімальним стандартам ефективності, серед інших.

3. Реалізація рішення (подолання супротиву та рутинізація нововведення).

При цьому, рішення бувають адміністративні (authority) та колективні (партисипативні). Адміністративне рішення приймається одноособово чи невеличкою групою (домінантна коаліція), колективне – більшістю чи всіма членами спільноти, відносно якої впроваджується інновація. Адміністративне рішення більш ефективне, бо на першому етапі дозволяє уникнути супротиву та запустити «маховик змін», тоді як партисипативне рішення забезпечує більш дієву реалізацію інновації, якщо індивіди відчують від цього зиск. Тоді, партисипативне рішення, це коли індивіди приймають / не приймають інновацію через консенсус чи компроміс. Не дивно, що фаза ініціювання соціальних змін і інноваційних процесів дуже часто пов'язані з феноменом соціального конфлікту та/чи колективного торгу.

Отже, в дослідженні запропонованих вчених увага концентрувалася на вивченні інновації як внутрішнього дієвого механізму розвитку системи, описані агенти інновації, процедуру її здійснення та етапи інноваційного процесу з системної та суб'єктивної точки зору, а також можливі реакції на запровадження інновацій. Слід зауважити, що

запропоновані моделі розуміння інновації цілком природно можуть застосовуватися по відношенню до проблем політичної системи та її підсистем, стосовно проблем політичного процесу. Тобто ці концепти є універсальним інструментом для аналізу, зокрема й в політиці.

В політичній науці концепт інновації, як і в соціології чи економіці, може бути застосований по відношенню до проблеми динамічних змін, які забезпечують розвиток чи занепад політичної системи чи будь-яких з її підсистем. Це особливо актуально у зв'язку з модернізаційними процесами, що тривають в Україні, про які ми згадували на початку статті. Зокрема, концепт політичних інновацій чи проблема інновації в політиці може бути частиною розуміння процесів формування чи реформування політичної системи, політичної культури як змістовного наповнення цієї системи, визначенні державної політики, орієнтованої на конструктивні реформи, спроможні повернути України в контекст сучасності світу, де динаміка має перманентний, а не вибірковий характер. При цьому досить пригадати, що термін „процес” походить від лат. *processus* — рух вперед, просування, що а ргіогі не можливо без постійного змістовного наповнення нововведеннями, а це інновації, а також постійним звертанням до проблеми традиції як трансмісійного, системотворчого фактору. Все це робить концепт інновації та традиції природно пов'язаними з будь-якими процесами, зокрема й політичними. В такому випадку, політична інновація як динамічний концепт, може стати в нагоді, зокрема, при вивченні виникнення та запровадження політичних інститутів, проблем здійснення державного управління в умовах трансформацій, розуміння електоральної поведінки суб'єктів політики, процедури здійснення ухвалення політичних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко С.А. [Социология: парадигмы через призму социологического воображения](http://lib.socio.msu.ru/library) [Електронний ресурс] / С.А. Кравченко. – Режим доступу: <http://lib.socio.msu.ru/library>
2. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка / Пер. с англ. под ред. В.А.Ядова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
3. Карпова Ю.А. Введение в социологию инноватики: Учебное пособие / Ю.А. Карпова. – СПб.: Питер, 2004. – 192 с.
4. Закон України „Про інноваційну діяльність” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Мешков А.А. [Основные направления исследования инновации в американской социологии / А.А. Мешков](#) // Социологические исследования. – 1996. – № 5. – С. 117–128.
6. Баранов О.Г. Інноваційний процес як об'єкт державного регулювання / О.Г. Баранов // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 6. – С. 172–178.
7. Єременко І.Ф. Комплексна система управління інноваційними процесами / І.Ф. Єременко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6. – С. 95–98.
8. Иванов Н. Инновационная сфера: инновационные итоги столетия / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2001 – № 1. – С. 22–37.
9. Россоха В.В. Оцінювання потенціалу інновацій / В.В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5. – С. 68–75.
10. Тарасов В.В. Личностные проблемы инновационного развития / В.В. Тарасов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 3. – С. 93–97.
11. Хачатурян Х.В. Методологічні основи дослідження та впровадження управлінських інновацій / Х.В. Хачатурян // Статистика України. – 2005. – № 4. – С. 90–93.
12. Забарная Э. Современные организационные формы инновационной деятельности / Э. Забарная // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 63–65.
13. Лукинов И. Перспективы экономического роста в Украине и проблемы инноваций / И. Лукинов, В. Мельник // Общество и экономика. – 2001. – № 9. – С. 28–58.
14. Ларичева Е.А. Двойная роль инноваций / Е.А. Ларичева // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 3. – С. 22–26.
15. Власова В.Б. Об исторических типах традиционных ориентаций / В.Б. Власова // Советская этнография. – 1981. – № 2. – С. 112–114.

16. Веденєєв В. Політичні традиції як чинник сталості й наступності функціонування та розвитку політичної системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 „Політичні інститути та процеси” / В. Веденєєв. – Дніпропетровськ, 2003. – 15 с.
17. Лясота А. Політичні традиції у забезпеченні динамічної рівноваги політичної системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 „Політичні інститути та процеси” / А. Лясота. – Дніпропетровськ, 2006. – 15 с.
18. Кальцева С. Системний аналіз традицій в політичному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 „Політичні інститути та процеси” / С. Кальцева. – Одеса, 2004. – 15 с.
19. Поліщук І. Еволюція культури політичних виборів в Україні: монографія / І. Поліщук. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008 – 352 с.
20. Кузьменко В. Инновационная теория циклического экономического развития Йозефа Шумпетера и „Общая теория занятости, процента и денег” Джона Кейнса (роль бюджетно-налоговой и кредитно-денежной политик в экономрегулировании) [Електронний ресурс] / В. Кузьменко – Режим доступу: iee.org.ua/files/alushta/08-makar-problmy_innov.pdf.

© Фоломєєв М.А., 2010